

CAPVT IV.

De passionibus animae

149. Non exigua moralis disciplinae pars circa passiones animae versatur; idque satis declarat Aristoteles toto fere libro ² *Ethicorum*. Cum enim apprehensio obiecti, tamquam boni et convenientis, ex qua voluntas ad actum movetur, ab hominis diversa habitudine pendeat; cumque habitudo hominis ex motibus appetitus sensitivi, seu ex passionibus varietur ⁴; efficitur ut hae in ipsam cognitionem obiecti, ac proinde in actum voluntatis valde conferant ². Ne igitur nostra de actuorum humanorum moralitate tractatio manca sit, ea, quae circa passiones animae scitu magis necessaria sunt, hoc brevi capite complectimur.

ART. I. *Quid sit animae passio, explicatur*

150. Nomen passionis, docente s. Thoma, dupliciter sumitur, idest *communiter*, et *proprie*. *Communiter* aliquid pati dicitur ex eo, quod recipit aliquid, ad quod erat in potentia ³. E. g., intellectus dicitur *passivus*, ex eo quod ad recipiendas in se species intelligibiles in potentia est ⁴. *Proprie* vero dicitur aliquid pati, quatenus per id, quod in se recipit, transmutatur ⁵. Rursus passio *proprie* sumta dupliciter intelligi potest; prout ex illa transmutatione vel abiicitur a re id, quod ipsi non convenit, e. g., cum corpus animalis sanatur, aegritudine abiecta; vel e contrario; sicut aegrotare dicitur pati, quia ab animalis corpore sanitas, quae ei consentanea est, abiicitur ⁶.

¹ Cf *Dynam.*, c. V, art. 5, p. 164 vol. I.

² Cf s. Thom., 1^a 2^{ae}, q. IX, a. 2 c.

³ Qq. *dispp.*, *De Ver.*, q. XXVI, a. 1 c., et I, q. LXXIX, a. 2 c.

⁴ Cf *Dynam.*, c. IV, art. 6, p. 138 vol. I.

⁵ Qq. *dispp.*, *De Ver.*, loc. cit.

⁶ 1^a 2^{ae}, q. XXII, a. 1 c. Alibi sanctus Doctor discriminat inter pati *propriissime*, et pati *proprie*; docuitque aliquid pati *propriissime*, « quando aliquid removetur ab eo, quod convenit sibi secundum naturam, aut secundum propriam inclinationem: sicut cum aqua frigidity amittit per calefactionem; et cum homo aegrotat, aut trista-

151. Porro passio proprio sensu accepta, cum transmutationem alicuius qualitatis in alteram sibi contrariam praeserat, non nisi ad res corporeas, quae huiusmodi transmutationis capaces sunt, pertinere potest. Ad animam vero tantum per accidens, nempe prout corpori unitur ⁴. Quoniam vero anima unitur corpori ut forma, « in quantum dat esse corpori vivificans ipsum » et ut motor, « in quantum per corpus suas operationes exercet », ideo diversis modis anima per accidens pati dicitur. Passio, quae attribuitur animae, prout est forma corporis, incipit a corpore, et terminatur in anima; et ideo dicitur passio *corporalis*: « sicut, cum laeditur corpus, debilitatur unio corporis cum anima, et sic per accidens ipsa anima patitur, quae secundum suum esse corpori unitur ». Passio autem, quae animae attribuitur, prout est motor corporis, dicitur *animalis*, atque « incipit ab anima, et terminatur ad corpus: sicut patet in ira, et timore, et aliis huiusmodi; nam huiusmodi per apprehensionem et appetitum animae peraguntur, ad quae sequitur transmutatio. . . . : et sic, corpore transmutato per alterationem aliquam, ipsa anima pati dicitur per accidens ² ».

152. Iam de passione *animali* hic disserimus; atque quid ea sit, ex dictis facile coniicitur. Sane 1° ratio passionis magis in facultate appetendi, quam in facultate cognitrice existit ³. Etenim in passione fit, ut patiens ad aliquid agens trahatur ⁴; anima autem magis ex facultate appetendi, quam cognoscendi ad res trahitur; siquidem actus appetitus fit per progressum subiecti ad obiectum, dum cognitio fit per progressum obiecti ad subiectum ⁵; et insuper anima per vim appetendi ad ipsas res, prout in seipsis sunt, fertur; illas autem cognoscit, prout earum species in ipsa existunt ⁶. 2° Vis appetendi, ad quam passio pertinet, est proprie appetitus sen-

tur »: pati autem *proprie*, « ex eo quod aliquid ab ipso abiicitur, si ve sit ei conveniens, sive non conveniens; et secundum hoc dicitur pati non solum qui aegrotat, sed etiam qui sanatur »; I, q. LXXIX, a. 2 c.—¹ 1^a 2^{ae}, q. XXII, a. 1 ad 2.

² Qq. *dispp.*, *De Ver.*, loc. cit., a. 2 c.

³ 1^a 2^{ae}, q. XXII, a. 2 c.—⁴ Ibid., a. 1 c.

⁵ I, q. LX, a. 2 c.—⁶ 1^a 2^{ae}, q. XXII, a. 2 c.

PHILOS. MORAL. I.

situs; transmutatio enim corporalis, quam passio praeserit, non quidem in actu appetitus intellectivi, qui sine organo exercetur, sed in actibus appetitus sensitivi esse potest⁴. 3° Appetitus sensitivus ex bono vel malo per imaginationem apprehenso movetur². Igitur passio animae definitur « motus appetitiae virtutis sensibilis in imaginatione boni, vel mali, in quantum habet transmutationem corpori annexam³ ». In qua definitione *corporalis transmutatio est aliquid quasi materiale; motus autem appetitus est aliquid quasi formale*: « sicut in ira materiale est accensio sanguinis circa cor, vel aliquid huiusmodi; formale vero appetitus vindictae⁴ ».

153. Diximus rationem passionis in appetitu sensitivo proprie inveniri. Hinc amor, e. g., gaudium, delectatio, quatenus significant motus appetitus sensitivi, passiones sunt; non autem quatenus significant actus appetitus intellectivi⁵.

⁴ 1^a 2^{ae}, q. XXII, a. 3 c. Hinc a vero aberrat Al. Testa, qui (*Introd. alla filos. dell' aff.*, n. 95, et *Conchius. et nota 5*) passionem vehementem voluntatis motum denotari contendit.

⁵ Cf *Dynam.*, c. V, art. 2, p. 159 vol. I.

³ 1^a 2^{ae}, q. XXII, a. 3 *Sed contra*, et I, q. XX, a. 1 ad 1. Illud nomen *motus* etiam s. Augustinus adhibuit, inquiens: « Affectiones nostrae motus animalium sunt. Laetitia, animi diffusio; tristitia, animi contractio; cupiditas, animi progressio; timor, animi fuga est. Diffunditur enim animo, cum delectaris; contraheris animo, cum molestaris; progrederis animo, cum appetis; fugis animo, cum metuis »; In *Ioann. c. X, Tract. XLVI*, n. 8. De variis, quae a recentioribus traduntur, passionum definitionibus vid. Piccirilli, *Patologia morale*, c. 9, p. 161 sqq., Napoli 1857.

⁴ I, q. XX, a. 1 ad 2. Exinde fit, ut « transmutatio corporalis, quae est in eis (*passionibus*) materialis, sit conformis, et proportionata motui appetitus, qui est formalis; sicut in omnibus materia proportionatur forma »; 1^a 2^{ae}, q. XXXVII, a. 4 c. Passionum notio alia ratione a Stoicis tradita fuit. Ipsi enim passiones per pravas opiniones definiebant. Ast, opinio causam passionis significare potest, si per illam rei cuiuslibet sub specie boni, aut mali representatio intelligatur: numquam vero passionem potest constituere. Ceterum, haec Stoicorum sententia ex eo profecta est, quod ipsi appetitum concupiscentem, et irascentem, quae sedes passionum sunt, non admiserunt; ac proinde passiones habuerunt veluti rationis imbecillitatem, et infirmitatem; Cf Buddeus, *Analecta hist. philos.*, Exerc. IV, *De erroribus Stoicorum in phil. morali*, § II-III, p. 185-189, Halae Saxonum 1724.

⁵ I, q. XX, a. 1 ad 1. « Cuius (voluntatis) motus, vel actus non

propria autem significatione passiones voluntati attribuuntur, 1° quatenus « significant simpliciter actum voluntatis cum similitudine effectus absque passione⁴ »; nempe « significant simplicem affectum absque... animi concitatione² »: e. g. « dolor, secundum quod significat simplicem actum voluntatis, nihil aliud est, quam renisus voluntatis ad id quod est, vel non est³ »; item, ira, prout est « voluntas vindicandi aliquod malefactum... non est passio propriæ loquendo, nec est in irascibili, sed in voluntate⁴ ». 2° Quatenus « ex forti motu voluntatis commovetur appetitus inferior ad passionem⁵ ». Nam « in homine appetitus sensitibilis movertur ex imaginationis, sive aestimationis apprehensione immediate; sed mediate etiam ex apprehensione rationis, in quantum eius conceptio in imaginatione imprimitur⁶ ». 3° Quatenus voluntas satisfactionem passionis tamquam aliquid bonum et conveniens elit; quemadmodum evenit in iudice, qui ad malos terrendos iram excitat; siquidem « applicando aliquis universales considerationes, mitigatur ira, aut timor, aut aliquid huiusmodi, aut etiam instigatur⁷ ».

ART. II. *De variis passionum speciebus*

154. Quandoquidem animae passiones in appetitu sensitivo veluti subiecto collocari iam diximus, illorum varietas atque divisio explicari facile poterit.

Atque in primis in memoriam revocandum nobis est appetitum sensitivum in *concupiscibilem*, et *irascibilem* distinguere. Appetitus concupisibilis tendit in bonum apprehensum

sunt passiones, sed solum motus appetitus sensitivi passiones dicuntur¹; 2^a 2^{ae}, q. LVIII, a. 9 c.

¹ 1^a 2^{ae}, q. XXII, a. 3 ad 3. Et alibi: « Huiusmodi nomina passionum quandoque signant ipsos simpliciter motus voluntatis; et secundum hoc tristitia... erit... in parte rationali »; *Qq. dispp., De Malo*, q. X, a. 2 ad 2.

² I, q. LXXXII, a. 5 ad 1. — ³ I, q. LXIV, a. 3 c.

⁴ In lib. III *Sent.*, Dist. XV, q. II, a. 2, sol. 2 c. « Hoc verbum vindictae usurpavit effectus, non illius turbulentus affectus »; s. Aug., *De Civ. Dei*, lib. IX, c. 5.

⁵ *Qq. dispp., De Malo*, q. III, a. 11 c. Cf *ibid.*, *De Ver.*, q. XXVI, a. 3 ad 13, et a. 6 ad 13.

⁶ In lib. III *Sent.*, Dist. XV, q. II, a. 2, sol. 3 ad 3.

⁷ I, q. LXXXI, a. 3 c.

*

tamquam delectabile sensibus, et fugit malum apprehensum tamquam sensibus ingratum. Appetitu autem irascibili tendimus in aliquod bonum, quatenus apprehendimus illud vim habere vincendi difficultates, quibus adeptio aut possessio illius boni, quod appetimus, et fuga illius mali, quod aversamur appetitu concupisibili, impediuntur¹. Quare passiones ad appetitum vel concupisibilem, vel irascibilem referuntur: atque illae circa bonum prosequendum, et malum vitandum versantur *absolute*, nempe prout bonum, aut malum est; istae autem *important aliquam mensuram boni, vel mali*²; nempe quatenus ad bonum sequendum, vel malum vitandum aliqua difficultate impedimur. « Quaecumque passiones respiciunt absolute bonum vel malum, pertinent ad concupisibilem. . . ; quaecumque vero passiones respiciunt bonum vel malum sub ratione ardui, prout est aliquid adipiscibile vel fugibile cum aliqua difficultate, pertinent ad irascibilem³.

155. Iam passiones, quae ad appetitum concupisibilem spectant, sunt amor et odium, desiderium et fuga, gaudium et tristitia: quae autem ad irascibilem, sunt spes et desratio, timor et audacia, denique ira⁴. *Amor* « nihil est aliud, quam complacentia appetibilis⁵; vel est « consonantia quedam appetitus ad id, quod apprehenditur ut conveniens⁶ ». Est autem passio, quatenus consistit in *quadam immutatione appetitus ab appetibili*⁷; siquidem amor « nominat motum appetitus, quo immutatur ab appetibili, ut ei appetibile complaceat⁸ ». At « est passio proprie quidem, secundum quod est in concupisibili; communiter autem, et extenso nomine, secundum quod est in voluntate⁹ ».

¹ Cf *Dynam.*, c. V, art. 2, p. 160 vol. I.

² In lib. III *Sent.*, Dist. XXVI, q. I, a. 3 sol.

³ 1^a 2^{ae}, q. XXIII, a. 1 c. — ⁴ Ibid., a. 4 c.

⁵ Ibid., q. XXVI, a. 2 c. Et q. XXVII, a. 1 c.: « Amor importat quaedam connaturalitatem, vel complacentiam amantis ad amatum ».

⁶ Ibid., q. XXIX, a. 2 c. Et q. XXV, a. 2 c.: « Ipsa aptitudo si- ve proportio appetitus ad bonum est amor ».

⁷ Ibid., q. XXVI, a. 2 c. — ⁸ Ibid. ad 3.

⁹ Ibid., c. Discrimen etiam adnotandum est, quod inter *amorem, dilectionem, et caritatem* existit; « omnis enim dilectio, vel caritas est amor; sed non e converso: addit enim dilectio supra amorem electionem praecedentem, ut ipsum nomen sonat. Unde dilectio non est

156. *Desiderium* est motus appetitus ad bonum, quod est absens¹; seu « amor inhians habere quod amat² ». Nam « si bonum sit nondum habitum, dat ei (*potentiae appetitivae*) motum ad assequendum bonum amatum; et hoc pertinet ad passionem desiderii, vel concupiscentiae³ ». Inde colligitur discrimen inter amorem, et desiderium. Etenim « ipsum delectabile secundum sensum, in quantum appetitum sibi adaptat quodammodo, et conformat, causat amorem; in quantum vero absens attrahit ad seipsum, causat concupiscentiam⁴; « non enim cupiditas est per se amor, sed amoris effectus⁵ ». Hinc « desiderium est in reali absentia amati; amor vero et in absentia, et in praesentia⁶ ».

157. Potest autem desiderium pertinere non solum ad appetitum inferiorem, sed etiam ad superiorem, siquidem etiam bona spiritualia desideramus. Iam prout ad appetitum superiorem refertur, « importat simplicem motum in rem desideratam⁷ ». Prout autem ad appetitum inferiorem, et passio, et proprie *concupiscentia* appellatur: « *Concupiscentia*, proprie loquendo, est in appetitu sensitivo, et in vi concupisibili, quae ab ea denominatur⁸ ». Quocirca a vero aberrant Lallebasque⁹, aliique, cum omne desiderium quemdam actum voluntatis esse asserunt. Ad rem s. Ioannes Chrysostomus: « Sciendum est, quod aliud est concupiscere, aliud velle. Con-

in concupisibili, sed in voluntate tantum, et est in sola rationali natura; caritas autem addit supra amorem perfectionem quaedam amoris, in quantum id, quod amat, magni praetii aestimatur, ut ipsu[m] nomen designat »; *Ibid.*, a. 3 c.

¹ *Ibid.*, q. XXX, a. 2 c. — ² *Ibid.*, q. XXV, a. 2 *Sed contra*.

³ *Ibid.*, q. XXIII, a. 4 c. — ⁴ *Ibid.*, q. XXX, a. 2 c.

⁵ *Ibid.*, ad 2.

⁶ *Ibid.*, q. XXVIII, a. 1 ad 1. — ⁷ *Ibid.*, q. XXX, a. 1 ad 2.

⁸ *Ibid.*, q. XXX, a. 1 c. Interdum etiam desiderium sapientiae, et aliorum bonorum spiritualium *concupiscentia* nominatur, « vel propter similitudinem quaedam, vel propter intentionem appetitus superioris partis, ex quo fit redundantia in inferiorem appetitum; ut simul etiam ipse inferior appetitus suo modo tendat in spirituale bonum consequens appetitum superiorem, et etiam ipsum corpus spiritualibus describat, sicut in Ps. 83 dicitur: *Cor meum, et caro mea exultaverunt in Deum vivum* »; *Ibid.*, q. XXX, a. 1 ad 1.

⁹ *Geneal. del pens.*, vol. III, sez. 2, c. 11-12. Idem sensit Murafori, *La Filos. morale*, c. XX, p. 129, Napoli 1737.

cupiscere, passionis est: velle autem, arbitrii. Frequenter enim concupisimus etiam quod nolumus. Si ergo concupiscentiae non consentit voluntas, concupiscentia sola non damnat; magis autem gloriosiorem reddit coronam¹.

158. *Gaudium*, seu delectatio, secundum s. Thomam, post Aristotelem², est quies animae in bono iam adepto, et simul quidam eius motus in ipsum. Est nempe « quies quedam appetitus, considerata praesentia boni delectabilis, quod appetiti satisfacit »; est autem motus, quatenus « adhuc remanet immutatio appetitus ab appetibili, ratione cuius delectatio motus quidam est³ ». Nam « in animali duplex motus considerari potest: unus secundum intentionem finis, qui pertinet ad appetitum; alius secundum executionem, qui pertinet ad exteriorem operationem. Licit ergo in eo, qui iam consecutus est bonum, in quo delectatur, cesset motus executionis, quo tendit ad finem, non tamen cessat motus appetitiae partis, quae sicut prius desiderabat non habitum, ita postea delectatur in habitu⁴ ». Quod ut magis perspicuum fiat, adnotandum est, ad delectationem duo requiri « scilicet coniunctionem boni, et perceptionem huiusmodi cuniunctionis⁵ ». Quare « haec est differentia inter animalia, et alias res naturales, quod aliae res naturales, quando constituantur in id, quod convenit eis secundum naturam, hoc non sentiunt; sed animalia hoc sentiunt; et ex isto sensu causatur quidam motus animae in appetitu sensitivo, et iste motus est delectatio⁶.

159. Delectatio in appetitu sensitivo « est cum aliqua transmutatione corporali »; ac proinde est passio. At « etiam in appetitu intellectivo, sive in voluntate, est delectatio, quae dicitur gaudium . . . et nihil aliud est, quam simplex motus voluntatis: et secundum hoc Augustinus dicit in lib. 14 *De Civ. Dei*, c. 6, quod cupiditas, et laetitia nihil est aliud, quam voluntas in eorum consecutione, quae volumus⁷.

¹ Homil. LII in Matth. — ² Rethor., lib. I, c. 11, Opp. t. I, p. 335, ed. Didot, Parisiis 1848. — ³ 1^a 2^{ae}, q. XXXI, a. 1 ad 2. — ⁴ Ibid.

⁵ 1^a 2^{ae}, q. XXXV, a. 1 c. — ⁶ 1^a 2^{ae}, q. XXXI, a. 1 c.

⁷ Ibid., a. 4 c. Quibus verbis innuitur differentia inter delectationem, et gaudium; siquidem « nomen gaudii non habet locum, nisi in delectatione, quae consequitur rationem: unde gaudium non attribuimus brutis animalibus, sed solum nomen delectationis »; Ibid., a. 3 c.

160. Amori, desiderio, et delectationi opponuntur odium, fuga, tristitia. Quocirca « odium est dissonantia quedam appetitus ad id, quod apprehenditur ut repugnans et nocivum¹. Item, fuga « ita se habet ad malum, sicut concupiscentia ad bonum² ». Denique, sicut bonum, « in quantum praesens quietat (appetitum) in seipso, causat delectationem³ »; ita dolor, seu tristitia « causatur ex apprehensione mali praesentis⁴; unde « tristitia est de malo praesenti⁵ », circa quod malum « se habet per modum fugac, vel recessus », quemadmodum delectatio se habet circa bonum praesens « per modum prosecutionis, vel accessus⁶ ».

161. Itaque « passionum in concupiscibili existentium quedam important habitudinem concupiscibilis ad suum obiectum: quedam vero motum ipsius respectu obiecti: quedam vero impressionem relictam in ipsa ex praesentia obiecti. Cum autem obiectum appetitus sit bonum, vel malum, quodlibet istorum per haec duo dividitur. *Amor* enim importat habitudinem concupiscibilis ad bonum: *odium* vero ad malum; quia amor amatum ponit connaturale, et quasi unum amanti; cuius contrarium facit odium. . . . Motus autem concupiscibilis in bonum dicitur *desiderium*: in malum au-

¹ 1^a 2^{ae}, q. XXIX, a. 1 c.

² Ibid., q. XXX, a. 2 ad 3. — ³ Ibid., c.

⁴ 3, q. XV, a. 7 c. Tristitia accommodis hisce verbis exprimit s. Ioannes Damascenus: « Tristitia sic aggravat animam, ut nil boni ei agere libeat, habeatque sibi annexam et inseparabilem comitem anxietatem, et taedium animi, torporeque bene operandi, deiicientem totum hominem languore pigro, et inducentem menti amaritudinem continuam »; *De Fide orth.*, lib. II, c. 14.

⁵ 1^a 2^{ae}, q. XLII, a. 3 ad 2. Adnotandum est discrimin inter dolorem, et tristitiam. Nam « ille solus dolor, qui ex interiori apprehensione causatur, nominatur tristitia. . . ; ille dolor, qui ex exteriori apprehensione causatur, nominatur quidem dolor, non autem tristitia »; Ibid., q. XXXV, a. 2 c. Et quoniam « vis cognitiva interior potest percipere praesens, praeteritum, et futurum . . . ideo tristitia potest esse de praesenti, praeterito, et futuro » (Ibid. ad 2); ita tamen, ut praeteritum, vel futurum ab intellectu, vel ab imaginatione tamquam praesens apprehendatur. Neque tristitia, quae ex hac mali praeteriti, vel futuri apprehensione dignitur, tam vehemens est, quam quae oritur ex sensu praesentium; ² 2^{ae}, q. XXX, a. 1 ad 3.

⁶ 1^a 2^{ae}, q. XXXVI, a. 1 c.

tem est innominatus, sed dicatur *fuga*. Impressio vero relata in concupisibili ex praesentia boni dicitur *delectatio*, vel *gaudium*: sed praesentia mali dicitur *tristitia*, vel *dolor*⁴.

162. Hactenus de passionibus appetitus concupisibilis. Circa autem eas, quae ad irascibilem pertinent, *spes* « est motus appetitiae virtutis, consequens apprehensionem boni futuri ardui possibilis adipisci² ». Quocirca « spes supra desiderium addit quemdam conatum, et quamdam elevationem animi ad consequendum bonum arduum³ »; et ideo « spes per se habet, quod adiuvet operationem, intendendo ipsam⁴ ».

163. Spei opponitur *desperatio*, quae « non importat solam privationem spei, sed quemdam recessum a re desiderata, propter aestimatam impossibilitatem adipiscendi⁵ »; ac proinde « contrariatur spei, sicut recessus accessui⁶ ». Scilicet sicut spes importat quemdam accessum, quia bonum arduum, prout consideratur cum possibilitate adipiscendi, habet rationem attractivi, ita desperatio importat quemdam recessum, quia bonum illud, cum impossibilitate obtinendi, habet rationem repulsivi⁷. Exinde colligitur desperationem, aequa ac spem, praesupponere desiderium boni; siquidem « de eo, quod sub desiderio nostro non cadit, neque spem, neque desperationem habemus⁸ ». Existimatio autem impossibilitatis adipiscendi illud bonum desideratum oritur ex nimia deiectione⁹.

164. *Timor* est quaedam anxietas, vel depressio, quam in animo excitat malum futurum difficile, cui resisti non potest¹⁰. Itaque obiectum timoris¹ est malum; siquidem, « cum timor fugam quamdam importet, primo et per se respicit malum, sicut proprium obiectum¹¹ ». 2° *Futurum*; nam ti-

⁴ In lib. III Sent., Dist. XXVI, q. I, art. 3 sol.

² 1^a 2^{ae}, q. XL, a. 2 c. Dicitur *ardui*, seu cum difficultate adipiscibile; « non enim aliquis dicitur sperare minimum, quod statim est in sua potestate, ut habeat »; Ibid., a. 1 c.

³ Ibid., q. XXV, a. 1 c. — ⁴ Ibid., q. XL, a. 8 c.

⁵ Ibid., a. 4 ad 3. — ⁶ Ibid., c. — ⁷ Ibid.

⁸ Ibid., ad 3. Quare desperatione, aequa ac spes, « est de bono, quod sub desiderio cadit » (Ibid.). Quandoque autem « per accidentem respicit malum, in quantum facit impossibilitatem adipiscendi »; Ibid. ad 2.
⁹ 2^a 2^{ae}, q. XX, a. 4 c. — ¹⁰ 1^a 2^{ae}, q. XLI, a. 2 c.

¹¹ Ibid., q. XLII, a. 1 c. « Timor est de malo, quod expectamus »;
s. Ioann. Damasc., *De Fide orth.*, lib. II, c. 12. Potest etiam timor

mor differt a tristitia, « quia tristitia est de malo praesenti; timor autem de futuro⁴ ». Atque, ut malum futurum timoris obiectum sit, oportet, ut non sit « remotum et distans; hoc enim propter distantiam imaginamur ut non futurum; et ideo vel non timemus, vel parum timemus² »: insuper, ut non sit omnino certum; nam « apprehensio mali futuri, si omnimodam certitudinem habeat, . . . magis causat tristiam, quam timorem³ ». Denique, *difficile*, cui resisti non potest; idest, « arduum, quod non potest de facili vitari⁴ »; nam « timor, cum sit in irascibili, respicit malum cum quamdam arduitate, seu difficultate⁵ ». Quae arduitas provenit ex magnitudine mali⁶; siquidem « parva mala timorem non inducunt⁷ »; quocirca etiam ex hoc capite timor a tristitia differt, quae, « cum sit in concupisibili, respicit malum absolute: unde potest esse de quocumque malo, sive parvo, sive magno⁸ ».

165. *Audacia* « contrariatur timori⁹; nam « timor refugit nocumentum futurum propter eius victoriam super ipsum timentem; sed audacia aggreditur periculum imminens propter victoriam sui supra ipsum periculum¹⁰ »; quare « fuga mali ad timorem, prosecutio mali terribilis pertinet ad audaciam¹¹ ». Ex qua notione audacie illud etiam perspicitur, quod ipsa « consequitur ad spem; ex hoc enim, quod aliquis sperat superare malum imminens, audacter insequitur ipsum¹² »; si-

respiceret bonum, sed prout hoc ad malum refertur; scilicet, vel quia bono, quod amamus, privamur per malum; vel quia bonum sua virtute potest infligere malum (*ibid.*). Qua ratione s. Augustinus inquit: « Nulli dubium est, non aliam metuendi esse causam, nisi ne id, quod amamus, aut adeptum amittamus, aut non adipiscamur speratum »; Lib. Qq. LXXXIII, q. 33.

¹ Ibid., q. XLII, a. 3 ad 2. Hinc « illud, quod removet futuri mali phantasiam, excludit etiam timorem »; Ibid., q. XLII, a. 2 c.

² Ibid., q. XLII, a. 2 c. Hinc s. Augustinus: « Nullum metum esse nisi futuri, et imminentis mali »; Loc. cit.

³ 3, q. XV, a. 7 c. — ⁴ 1^a 2^{ae}, q. XLII, a. 3 c.

⁵ Ibid. ad 2. Dicitur cum quamdam; timor enim spem evasionis non omnino tollit; sed potius « ad hoc, quod aliquis timeat, oportet adesse aliquam spem salutis »; Ibid., a. 2 c.

⁶ Ibid., a. 3 c. — ⁷ 2^a 2^{ae}, q. XIX, a. 11 c.

⁸ 1^a 2^{ae}, q. XLII, a. 3 ad 2. — ⁹ Ibid., q. XLV, a. 3 c.

¹⁰ 1^a 2^{ae}, q. XLV, a. 1 c. — ¹¹ Ibid., a. 2. — ¹² Ibid.

cut e contrario & ad timorem sequitur desperatio; ideo enim aliquis desperat, quia timet difficultatem, quae est circa bonum sperandum¹.

166. Denique ira a s. Thoma post s. Augustinum² definitur & appetitus vindictae³, vel potius, secundum Aristotelem⁴, & appetitus cum tristitia punitionis, propter apparentem parvificationem non convenienter factam⁵. Quare ira in aliquo exurgit ex iniuria illata; nam & vindicta locum non habet, nisi ubi praecessit iniuria⁶. Ex quo consequitur & iram respicere unum obiectum, secundum rationem boni, scilicet vindictam, quam appetit; et aliud, secundum rationem mali, scilicet hominem nocivum, de quo vult vindicari⁷. Irae autem opponitur solum & cessatio a motu, sicut Philosophus dicit in sua *Rethorica*, quod mitescere opponitur ei, quod est irasci; quod non est oppositum contrarie, sed negative, vel privative⁸.

167. Harum omnium passionum naturam attente consideranti patet, ipsarum fundamentum esse amorem: & Dicendum, quod omnes passiones derivantur ex uno principio, scilicet ex amore, in quo habent ad invicem connexionem⁹. E. g., & nihil odio habetur, nisi per hoc, quod contrariatur convenienti, quod amat¹⁰. Neque & est spes, nisi de bono desiderato, et amato¹¹. Item, & ex hoc, quod aliquis amat aliquid bonum, sequitur, quod privativum talis boni sit ei malum, et per consequens, quod timeat ipsum tamquam malum¹²; unde & timor causatur ex hoc, quod aliquid amat¹³. Quocirca & omnis actio, quae procedit ex quacumque passione, procedit etiam ex amore, sicut ex prima causa¹⁴.

¹ 1^a 2^{ae}, loc. cit.

² *Confess.*, lib. II, c. 6; *De Civ. Dei*, lib. XIV, c. 15, n. 2.

³ 2^a 2^{ae}, q. CLVIII, a. 1 c.

⁴ *Reth.*, lib. II, c. 2; *Opp. t. I*, p. 347, ed. cit.

⁵ 1^a 2^{ae}, q. XLVII, a. 2 *Sed contra*.

⁶ *Ibid.*, a. 1 c. — ⁷ *Ibid.*, q. XLVI, a. 2 c.

⁸ *Ibid.*, q. XXIII, a. 3 c. — ⁹ 1^a 2^{ae}, q. XLI, a. 2 ad 1.

¹⁰ *Ibid.*, q. XXIX, a. 2 c. — ¹¹ *Ibid.*, q. XL, a. 7 c.

¹² *Ibid.*, q. XLIII, a. 1 c. — ¹³ *Ibid. Sed contra*.

¹⁴ *Ibid.*, q. XXVIII, a. 6 ad 2. Et s. Augustinus: «Amor ergo inhians habere, quod amat, cupiditas est: id autem habens, eoque fruens, laetitia est: fugiens quod ei adversatur, timor est: idque si acciderit sentiens, tristitia est»; *De Civ. Dei*, lib. XIV, c. 7, n. 2.

168. Traditis diversarum specierum passionum notionibus, illarum enumerationem rationi apprime consentaneam esse, sequenti propositione demonstramus:

Prop. *Passiones tum appetitus concupisibilis, tum appetitus irascibilis neque plures, neque pauciores sunt iis, quas ex D. Thoma enumeravimus*¹.

Prob. 1^a pars. Quoniam passiones sunt *effectus moventis in motum, seu agentis in patiens*², diversitas earum, quae ad appetitum concupisibilem pertinent, ex diversa ratione, qua bonum et malum, ex quibus absolute spectatis iste appetitus movetur, derivanda est: Rursus. Quoniam virtus, quae bono et malo inest, appetitum concupisibilem movendi, est, quemadmodum in aliis moventibus naturalibus, *attractiva, vel repulsiva*; sequitur, ut tot sint appetitus concupisibilis passionum species, quot sunt modi, quibus bonum et malum hanc virtutem attrahendi, vel repellendi in illum exercere possunt. Atqui, triplex est hic modus. Nam bonum ad appetitum refertur vel tantum quatenus illi proponitur, quin spectetur eiusdem praesentia, aut absentia; vel prout abest, seu *nondum habitum est*; vel prout est praesens, seu *iam adeptum est*. At, si primum, in potentia appetitiva quandam inclinationem gignit, idest aptitudinem, seu *connaturalitatem* ad bonum; quod pertinet ad passionem amoris: cui e contrario respondet odium ex parte mali. Sin alterum, efficit ut illa ad assequendum bonum amatum se moveat; et hoc pertinet ad passionem desiderii, vel concupiscentiae: et e contrario ex parte mali existit fuga vel abominationis. Quod si bonum praesens est et possessum, efficit, ut appetitus in ipso bono adest acquiscat; et hoc pertinet ad delectationem, vel gaudium, cui opponitur ex parte mali dolor, vel tristitia³. Ergo.

169. Prob. 2^a pars. Cum appetitus irascibilis, ut diximus, concupisibilem adiuvet circa bonum, vel malum difficulter consequendum, aut vitandum, sequitur, ipsum non versari circa bonum et malum absolute spectata, sed sumere apti-

¹ Hanc enumerationem a Cartesii oppugnationibus vindicavit Gerdil, *Instit. philos. moral.*, Disp. V, c. 2, *Opp. t. III*, p. 166-167, Napoli 1854.

² 1^a 2^{ae}, q. XXVI, a. 2 c. — ³ 1^a 2^{ae}, q. XXIII, a. 4 c.

tudinem, vel inclinationem ad prosequendum bonum, vel su-
giendum malum ex appetitu concupiscibili, cuius est abso-
lute respicere bonum, vel malum. Item nec versari potest
circa bonum iam adeptum, quippe quod rationem ardui non
habet. Quocirca ad ipsum referunt vel bonum *nondum ade-
ptum*, et malum *nondum iniacens*; vel *malum iam iniacens*.
Porro bonum nondum adeptum vel ita apprehenditur, ut dif-
ficultates, quae eius consecutioni obstant, tamquam vincibiles
apparent; atque ita exurgit spes; contra vero, desperatio.
Item, malum nondum iniacens, cui resistendum est, vel ap-
prehenditur tamquam possibile, ut repellatur; et tunc enascit-
ur audacia; contra vero, timor. Denique ex malo iam inia-
centi gignitur ira¹. Ergo². At vero, monente eodem s.
Thoma³, hac, qua diximus, ratione, passiones per differentias es-
sentiales dividuntur. Quocirca ipsae tamquam primitivae et
elementares habentur. Iis autem variae differentiae acciden-
tales advenire possunt; quae quidem accidentur vel ipsi passio-
ni, ut intensio eius, vel ex obiecto: atque ita aliae constituuntur
passiones secundariae; cuiusmodi sunt, e. g., *zelus*, *ac-
cidia*, *misericordia*, *invidia* etc.⁴.

ART. III. *Passionum cum moralitate relatio expenditur*

170. Duo hic nobis discutienda sunt scilicet: 1° An quae-
dam bonitas, vel malitia moralis passionibus intrinsecus in-
sit; 2° An passiones moralitatem actuum humanorum augeant
vel minuant.

Ad primum quod spectat, Stoici, cum passiones per *opinio-
nes pravas* definiverint⁵, simul docuerunt passiones omnes
natura sua inhonestas et pravas esse; ideoque ex animo pro-

¹ 1^a 2^{ae}, *ibid.*, et *In lib. III Sent.*, *Dist. XXVI*, q. I, a. 3 *sol.*

² Ratio, ob quam irae contraria passio, ut innuimus (p. 106),
non opponitur, ex dictis iam perspicitur. Sane « in passionibus con-
cupiscibilis invenitur aliquid pertinens ad motum, sicut desiderium;
et aliquid pertinens ad quietem, sicut gaudium et tristitia. Sed in pas-
sionibus irascibilis non invenitur aliquid pertinens ad quietem, sed so-
lum pertinens ad motum. Cuius ratio est, quia id, in quo iam quiet-
scitur, non habet rationem difficultatis, seu ardui, quod est obiectum ira-
scibilis »; 1^a 2^{ae}, q. XXV, a. 1 c.—³ *In lib. III Sent.*, loc. cit.

⁴ Eas omnes sub uno ictu oculi exhibet s. Thomas, *loc. cit.*
⁵ Cf p. 98, not. 4.

sus extirpandas, ut ille proinde sapiens ac beatus haberetur,
qui passiones omnes ita convelleret, ut iterum excitari non
possent¹.

171. Prop. *Passiones secundum se consideratae moraliter
malae non sunt.*

Prob. Passiones ad appetitum sensitivum, qui *irrationalis*
est, pertinent. Atque moralitas *dependet a ratione*². Ergo.
Hoc argumentum maiorem sumit vim ex eo, quod appeti-
tus sensitivus ipsam naturam hominis ingreditur: quocirca,
passiones secundum se consideratas moraliter malas esse, ac
proinde ab homine evellendas, idem foret, quemadmodum s.
Hieronymus adnotavit, ac « hominem ex homine tollere, et
in corpore constitutum esse sine corpore³ ».

172. Accedit, quod, uti Lactantius Peripateticorum senten-
tiā referens inquit, *providenter, et necessario Deus, sive na-
tura his nos armavit affectibus*⁴. Sane, passiones plerumque
efficiunt, ut celerius et expeditius ea arripiamus, quae vel ad
conservationem vitae, vel ad commodum societatis, vel ad alia
huiusmodi spectant: siquidem *ad tuenda officia vitae insitae*

¹ Celebris controversia inter Peripateticos et Stoicos hac in re ven-
tilata fuit. Hi enim passiones per se malas esse, et veluti quasdam a-
nimae morbos; illi autem eas ratione coercitas et mitigatas bonas esse
contendebant. At, quemadmodum s. Thomas (1^a 2^{ae}, q. XXIV, a. 2 c.;
ibid., q. LIX, a. 2 c.) post s. Augustinum (*De Civ. Dei*, lib. IX, c.
4) advertit, in hoc certamine de nominum potius significatione, quam
de re significata pugnabatur. Nam ex Stoicorum sententia nullum ex-
sistit discrimen inter appetitum sensitivum, et voluntatem (cf p. 98,
not. 4); ac proinde passiones per se sunt motus progredientes extra
limites rationis, qui profecto moraliter boni esse nequeunt. Cf Bud-
deus, *Op. cit.*, *ibid.*, § IV, p. 189-192.

² 1^a 2^{ae}, q. XXIV, a. 1 c. Et alibi: « Cum passio sit motus ap-
petitus sensitivi, passio secundum se considerata non potest esse vel
virtus, vel vitium, sive aliquod laudabile, vel vituperabile; quia ista
pertinent ad rationem »; *Qq. disp.*, *De Malo*, q. X, a. 1 ad 1.

³ *Epist. CXXXIII ad Cesiph. adv. Pelag.* Alia PP. testimonia vid.
apud Lancicum, *Opusc. spirit.*, Opusc. IV, *De humanarum passionum
dominio*, c. 7, t. I, p. 266-267, Antuerpiae 1650. Cf *ibid.*, c. 19,
p. 313 sqq, ubi ostendit vocem *apathiam*, qua nonnulli PP. utuntur,
hanc significare omnimodam passionum absentiam, sed vacuitatem ab
illarum perturbatione, seu animi tranquillitatem, quae ex passionum
dominio obtinetur.

⁴ *Div. Inst.*, lib. VI, *De vero cultu*, c. 15; *Opp. t. I*, p. 688, ed. cit.